

Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm

Bekir Zakir OBAN*

Eastern Churches and Monophysitism

Citation/©: oban, Bekir Zakir, (2013). Eastern Churches and Monophysitism, Milet ve Nihal, 10 (2), 13-27.

Abstract: Monophysitism is one of the first important schisms in early Christianity. Monophysite tradition, which caused a division between Eastern Churches and Greek Orthodox and Catholic Churches, has theological and political aspects. This article aims to comment the monophysite controversy via these two aspects.

Key Words: Monophysitism, Eastern Churches, the Council of Chalcedon

---

Atıf/©: oban, Bekir Zakir, (2013). Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm, Milet ve Nihal, 10 (2), 13-27.

Öz: Monofizitizm, Hıristiyanlıktaki ilk önemli ihtilaflardan biridir. Doğu kiliseleri ile Ortodoks ve Roma Katolik Kilisesi arasında günümüze uzanan bir ayrılığın nedeni olan monofizit geleneğinin teolojik ve siyasi tarafı bulunmaktadır. Bu makalenin amacı monofizit düşüncesinin bu iki yönü üzerine bir değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Monofizitizm, Doğu Kiliseleri, Kadıköy Konsili

---

---

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı. [bekirzakir@hotmail.com]

Giriş

Hristiyanlık, başlangıçta Yahudilik içerisinde bir hareket iken Roma İmparatorluğu sayesinde geniş bir yayılma sahası bulmuştur. Bununla birlikte, Roma İmparatorluğu ile Hristiyanlık arasındaki ilişkinin her iki taraf için de avantajlar ve dezavantajları beraberinde getirdiği söylenebilir. Hristiyanlık riskli bir partnerle, siyasi gle tanışmış ve byylece -özellikle İstanbul Kilisesi için konuşacak olursak- Kilise, zaman zaman ona yn vermekle birlikte devletin kontrolü altına girmiştir. Diğer yandan, İmparator Constantine'nin Hristiyanlığa serbestlik tanınması ve desteklemesiyle İmparatorluk yeni bir birleştirici gce sahip olmuş, fakat aynı zamanda kendini bitmek tükenmek bilmeyen teolojik ihtilafların içinde bulmuştur. Üstelik artık teoloji, siyasi ihtilafların kendini gösterme biçimlerinden biridir. Dolayısıyla monofizitizm sorunu hem Hristiyanlık tarihindeki teolojik tartışmalar hem de mezhepsel ayrılığın siyasi kökenleri bakımından çok tipik bir örnek teşkil etmektedir.

İnanç konusundaki ihtilaflar daha öncesine dayanmakla birlikte, 451 yılındaki Kadıköy Konsili diğer Doğu Kiliselerini İstanbul Kilisesinden önemli ölçüde ayırmış ve bu ayrılık günümüze kadar devam etmiştir. Roma ve İstanbul Kiliseleri "monofizitizm" olarak adlandırdıkları inançtan dolayı bu kiliseleri heretik saymışlardır. Fakat teolojik farklılık bu ayrılığın sadece bir yönü, belki de görünen yönüdür. Tanrı ve insanın aynı bedende nasıl bir arada bulunabileceği etin bir mevzu olarak çok farklı fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Monofizitizm diye bilinen öğreti de buna dair bir açıklama veya inançtır. Fakat Roma, İstanbul ve Diğer Doğu Kiliselerinin birbirleriyle ilişkileri; farklı bölgeler arasındaki anlayış farkı; sonradan Bizans adıyla anılan Doğu Roma İmparatorluğunun i meseleleri ve politikaları göz önüne alınmadan monofizitizmin anlaşılması olduğa zordur. İşte bu makalede bizim yapmaya çalışacağımız Şey; bahsettiğimiz bu iki yönü göz önüne alarak monofizit öğretinin mahiyeti, nedenleri ve etkileri üzerine bir değerlendirme yapmaktır.

Monofizit Teoloji ve Tartışmalar

Hz. İsa'nın hayatı ve öğretisi hakkında İncillere bakıldığında aslında onun farklı bir inanç ortaya koymadığı, fakat fazla Őekilci hale gel-

miş olan dindarlık anlayışına karşı maneviyatı ve samimiyeti vurguladığı görülür. Hatta İncillere göre o, tebliğini sadece Yahudilerle sınırlamıştır.¹ “Tanrı’nın oğlu” gibi kavramlar da zaten Yahudi geleneğinde bilinen ve kullanılan tabirlerdir. Fakat bu “yeni inanç” özellikle Pavlus’la birlikte gittikçe Yahudilik’ten uzaklaşmış ve sonuçta müstakil bir din haline gelmiştir. İlk Hıristiyanlar İsa’nın bahsettiği “göklerin egemenliği”nin gelişinin, yani kıyametin kopuşunun an meselesi olduğuna inanmışlardır. Dolayısıyla kilise teşkilatlanması, kutsal metinlerin tespiti ve teolojinin şekillenmesi ancak beklenen kıyametin hemen gelmeyeceği anlaşıldıktan sonra üzerinde yoğunlaşılacak mevzular olmuştur. Bir diğer önemli husus ise Constantine’e kadar Hıristiyanlığın zaman zaman şiddetlenen bir baskıya maruz kalmasıdır. Ölüm kalım mücadelesi veren Hıristiyanların teolojik fantazilerle uğraşacak hali yoktur. Ne zamanki Hıristiyanlık Roma imparatorluğunda önce serbest bırakılmış ve akabinde resmî din haline gelmiştir, bundan itibaren teolojik tartışmalar da hız kazanmıştır.

Pavlus Hıristiyanlığı’nın merkezinde İsa’nın Tanrılığı, yani enkarnasyon öğretisi vardır.² Yahudiliğe ve İslam’a göre Tanrı-Âlem ilişkisinde Hıristiyanlığın en farklı tarafı da bu enkarnasyon öğretisidir. Yani diğer iki dinde Tanrı insanla söz (vahiy) ile iletişim kuruyorken Hıristiyan teolojisine göre söz Tanrı’nın bedenlenmiş hali olarak dünyaya gelmiştir. Bu öğreti Hıristiyanlığın en otantik taraflarından birini oluşturmakla birlikte doğal olarak hayli çetin tartışmalara ve ayrılıklara da neden olmuştur. Temel mesele Tanrı ve insanın bir bedende nasıl bir arada bulunabileceği sorunudur. İşte monofizitizm de dâhil olmak üzere Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarındaki en zorlu tartışmalardan biri bu Tanrı-insan birliği, yani İsa’da beşerî ve ilahî tabiatın ne şekilde bir arada bulunduğu meselesidir. İlk yedi ekümenik konsilin (sonradan geçersiz sayılan ve “Haydutlar Konsili” olarak isimlendirilen II. Efes Konsili de dâhil) neredeyse tamamının bu kristolojik mevzu ile ya doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olması meselenin ne kadar zor ve çekişmeli olduğunun göstergesidir.³

¹ Matta, 15: 24.

² Bkz. Şinasi Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara, 2001.

³ Bkz. Norman P. Tanner, *Decrees of Ecumenical Councils*, Sheed & Ward, Washington, 1990.

Monofizitizm ile ilgili literatür, isimler ve görüşler arasında kaybolmaya yetecek derecede karışıktır. Fakat konuyu daha basit ve anlaşılır kılmak için şu iki hususu baştan belirtmek yerinde olacaktır:

1) Her ne kadar çoğunlukla *monofizitizm* (tek tabiatçılık) ve *diyofizitizm* (iki tabiatçılık) şeklinde bir genelleme yapılıyor ise de aslında her iki görüş de iki tabiatı, yani İsa'da beşerî ve ilahî olmak üzere iki tabiat bulunduğunu kabul eder. Bununla birlikte monofizit teoloji, genel olarak ifade edecek olursak, sonradan beşerî yönün ilahî tabiat içinde kaybolduğunu, adeta absorbe edildiğini savunur.

2) Yine her ne kadar *monofizitler* veya *monofizitizm* diye bir teolojiden bahsediyor isek de, bu yekpare bir teolojik anlayış değildir. "Monofizit teolojiler" demek belki daha uygundur. Zira daha keskin olandan daha ılımlı olana uzanan birçok monofizit görüş söz konusudur.⁴

Kristolojik tartışmaların ne zaman başladığına dair kesin bir tarih vermek elbette zordur. Ama İsa ve teslis ile ilgili düşünce ve inanç farklılıklarının Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarından itibaren az veya çok var olduğu söylenebilir.⁵ Giriş kısmında da bahsettiğimiz üzere, keskin bir biçimde ayrılığa neden olması Kadıköy Konsili ile birlikte vuku bulsa da monofizit anlayışın konsilden bir asır öncesine, yani IV. yüzyıla kadar dayanan bir tarihi olduğu anlaşılmaktadır. Monofizitizmi Kadıköy öncesi ve sonrası şeklinde iki tarihsel kısma ayırmak ve öncesinin daha çok dinî, sonrasının ise daha çok siyasî özellik taşıdığını söylemek mümkündür.

⁴ Monofizit teolojiler hakkında bkz. A. A. Luce, *Monophysitism: Past and Present*, London, 1920; A. Van Roey - P. Allen, *Monophysite Texts of the Sixth Century*, Leuven, 1994; G. Krüger, "Monophysitism", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, Edinburg 1994, vol. 8, ss. 811-817; W.H.C. Frend, "Monophysitism", *Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, MacMillan Publishing, New York, 1987, vol. 10, ss. 66-68; J. Chapman, "Monophysites and Monophysitism", *The Catholic Encyclopedia*, New York: Robert Appleton Company, Retrieved May 11, 2013 (<http://www.newadvent.org/cathen/10489b.htm>).

⁵ Teslis doktrini ve Hıristiyan itizallerindeki etkisi konusunda bkz. Mehmet Aydın, "Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hıristiyan İtizalleri", *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 5 (1982), ss. 141-156. Kopt Kilisesindeki tartışmalar konusunda bkz. Mustafa Erdem, "Monofizit Kiliselerinde Din Anlayışı (Kıpti Kilisesi Örneği)", *Dinler Tarihi Araştırmaları-II (Sempozyum: 20-21 Kasım 1998, Konya)*, Ankara, 2000, ss. 89-97.

Bilindiği üzere, Hıristiyanlık tarihindeki ilk ciddi bölünme tehlikesi Aryus (ö. 336) ve görüşleri ile kendini göstermiştir. İsa'nın "yaratılmış" olduğu düşüncesi (ki bu düşünce mantıksal sonucu itibariyle 'İsa Tanrı değildir' demektir) ile İskenderiye'de ortaya çıkan ve önemli ölçüde taraftar bulan Aryus'la en ciddi mücadeleyi, sonradan "kilisenin direği" sıfatı layık görülen İskenderiye Patriği Athanasius (ö. 373) vermiştir. Aryus probleminin üstesinden gelmek amacıyla toplanan I. İznik Konsili (325) Hıristiyan inanç esaslarını belirlemiş ve Aryus ihtilafını Baba ile Oğul'un "aynı özden" geldiğini ifade eden *homoousios* şeklinde bir anahtar kavram ile çözmüş gözükse de konsil kararlarından bazıları, özellikle de *homoousios* kavramı başka kristolojik tartışmaların kaynağı olmuştur.⁶ Evet, Baba ile Oğul "aynı özden"dir, peki insan İsa nasıl açıklanacaktır? İşte bu soruya İskenderiye'de eğitim görmüş Suriyeli piskopos Apollinaris (ö. 390) İsa'nın tekliği ile cevap verir. Apollinaris, İsa'nın yaratılmadığı ve Tanrı olduğu konusunda Aryus'a karşı çıkmakta Athanasius'la hemfikirdir, fakat İsa'nın beşerî doğası hususunda ondan ayrılmıştır. Zira Apollinaris'e göre İsa'nın bedeni sadece canlı bir bedendir, diğer insanlar gibi akıl ve özgür iradeye sahip değildir, çünkü o İlahî Logos'tur, yani tamamen Tanrısal bir tabiata sahiptir. Monofizit öğretinin özü diyebileceğimiz bu formüle göre kutsal metinlerde "söz" ile "beden" arasında bir farklılık yoktur ve İsa'da tek enerji, tek tabiat ve tek şahsiyet vardır. Apollinaris'in bu düşüncesi önemli bir yankı bulmuşsa da başka kilise babaları tarafından şiddetle eleştirilir ve 381'deki İstanbul Konsili'nde Apollinaris ve görüşleri mahkûm edilir.⁷

Fakat bu mahkûmiyet söz konusu düşünceyi sona erdirememiş bilakis daha fazla tanınarak yayılmasına neden olmuştur. Bundan sonra monofizitizmin Kadıköy Konsili öncesi son aşaması gelir. Birbirini tetikleyen tartışmalar sonunda saflaşma daha belirginleşir. İstanbul Patriği Nestorius (ö. 450) "birlik" anlayışına karşı İsa'da beşerî ve ilahî yönün keskin biçimde ayrıldığı bir görüş ortaya atar. Ona göre İsa'da ilahî ve insanî yön ayrı ayrı bulunmaktadır, yani İsa bir yanıyla insan diğer yanıyla Tanrı'dır. Meryem'in doğurduğu sa-

⁶ Aryus ihtilafı konusunda kapsamlı bir çalışma için bkz. Richard L. Rubenstein, *İsa Nasıl Tanrı Oldu*, çev. C. Demirkan, İstanbul, 2004.

⁷ Apollinaris ve görüşleri hakkında bkz. Frend, "Monophysitism"; Peter Stravinskias, "Apollinarianism", *Catholic Dictionary*, Huntington, 1993, s. 77.

dece bir insandır. Dolayısıyla Meryem sadece “İsa’yı doğuran” (*kris-totokos*)’dır. Nestorius’un en hararetli muhalifi ise Athanasius’tan sonra İskenderiye Kilisesi’nin başına geçen en kudretli patrik olan Cyrill (ö. 444)’dir. Cyrill, Apollinaris kadar keskin hatlarla değilse de, İsa’da Tanrısal ve beşerî tabiatın birliğini savunan bir görüşe sahiptir. Bu ikili arasındaki tartışma iyice şiddetlenip karşılıklı aforozlar başlayınca ekümenik bir konsil toplanmasına karar verilir. Konsil sürecinde ve sonrasında bazı karışıklıklar meydana gelmişse de (zira toplantılara ve kararlara bakılacak olursa iki taraf da kendi konsilini yapmış gibi gözükmektedir⁸) sonuçta Nestorius ve görüşleri mahkûm edilir, Meryem’in İsa’yı doğuran değil Tanrı-doğuran (*Teotokos*) olduğu açıklanır. Böylece ortaya paradoksal bir durum çıkmıştır. Yani diyofizitizme daha yakın olan Nestorius öğretisi mahkûm edilmiş daha ılımlı da olsa monofizit görüş konsilden galibiyetle çıkmıştır. Fakat bu durum takip eden konsillerle “telafi” edilecektir. Nestorius’a tek tepki Cyrill’den gelmemiştir. Monofizit teolojinin önemli isimlerinden biri, hatta daha sonraki dönemlerde adı monofizitizmle özdeşleşen Eutyches (ö. 456) bunlar arasında en önemlisidir. İstanbul’da bir manastırın başrahibi olan Eutyches, Nestorius’un görüşlerinin tam zıddını savunur ve İsa’nın tabiatındaki ikiliğe karşı çıkıp bunların tek tabiatla birleşmiş olduğunu iddia eder. Eutychnizm olarak bilinen bu görüşe göre onun insanî doğası “bir damla balın denizde erimesi gibi” ilahî tabiat içerisinde kaybolmuştur.⁹

İstanbul Başpiskoposu Flavian (ö. 449) kilise sinodunu toplayarak Eutyches’i görevden alır ve aforoz eder. Fakat Eutyches’in de sarayda önemli bağlantıları vardır. Çıkan karışıklığa bir son vermek amacıyla İmparator II. Theodosius’un emriyle Efes’te ikinci bir konsil toplanır. Cyrill’in yerine İskenderiye Patriği olan Dioscorus (ö. 454) da konsilin baş aktörlerindedir. 449 yılında gerçekleştirilen bu konsilden de bir önceki gibi aslında monofizit görüşün galip çıktığı söylenebilir. Zira konsil sonucunda Eutyches görüşlerinden vazgeçmiş ya da uzlaşmacı bir tavır almışsa da sonuçta Flavian görevden alınır. Fakat Efes’teki bu konsilin hemen ertesinde Papa I. Leo (ö. 461)’nin müdahalesi ve II. Theodosius’un yerine Marcion’un İmpa-

⁸ Bkz. Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, çev. N. Hiçyılmaz, İstanbul, 2005, ss. 63-64.

⁹ Krüger, “Monophysitism”, s. 817.

ratorluk tahtına geçmesiyle birlikte işler tersine döner. II. Efes Konsili “Haydutlar Konsili” olarak nitelenir ve geçersiz sayılır. Dahası Kadıköy’de toplanan ekümenik konsille Dioscorus ve monofizit düşünce mahkûm edilir; “İsa’da karışma, değişme ve bölünme olmaksızın ayrılmaz biçimde insanî ve ilahî iki tabiat olduğu” inancı ilan edilir.¹⁰ Monofizit öğretisi taraftarlarının ve dolayısıyla Doğu Kiliselerinin önemli bir kısmının geri dönülemez biçimde İstanbul ve Roma’dan ayrılması kesinleşir. İleri de bahsedeceğimiz üzere bizzat imparatorlar tarafından çeşitli defalar uzlaştırma girişimleri olmuşsa da bunların hiçbiri başarılı olamamıştır. Zira mesele sadece teolojik bir farklılık değildir. Fakat bu kısma geçmeden monofizit teoloji ile ilgili son bir hususu belirtmek yerinde olacaktır.

Her ne kadar mesele insanî ve ilahî tabiat şeklinde bir ayrım üzerinden tartışılıyor gibi gözükse de kristolojideki bu çetin tartışma çok daha ayrıntılıdır. Detaylarına girmeden ifade edecek olursak; üç temel kavramın en azından yukarıda bahsettiğimiz ve konsillerde tartışma konusu olan mevzuda anahtar rolü oynadığını söyleyebiliriz: *prosopon*, *hypostasis* ve *physis*.

Prosopon; Grekçe “yüz/surat” anlamında bir kelimedir. Aynı zamanda Yunan tiyatrosunda çeşitli karakterleri canlandırırken oyuncuların taktığı maske anlamına gelir. Pavlus’un İsa’dan bahsederken de kullandığı bir ifadedir.¹¹ Teolojik anlamda ise bu kavram İsa’nın görünüşü, tezahürü, insan olarak yaşayan İsa anlamındadır.

Hypostasis; bazen *prosopon* ile karıştırılan ya da birbiri yerine kullanılan bu terim ise Grekçede “var olma”, “bir şeyi ayakta tutan, destekleyen, bir şeyin kendisiyle var olduğu şey” anlamlarına gelen bir kelimedir. İznik kredosunda üç *hypostatis*’in bir özde (*ousia*) birleştiği ifade edilir.¹² Sonradan “hipostatik birlik” (*hypostatic union*) şeklinde de bir kullanım söz konusudur. Bu da teslisin unsurlarından her birini, dolayısıyla bir varlık olarak İsa’yı da ifade eder.¹³

¹⁰ Bkz. Tanner, *Decrees of Ecumenical Councils*, ss. 77-103.

¹¹ II. Korintliler, 4: 6.

¹² İznik Konsili kararları için bkz. Tanner, *Decrees of Ecumenical Councils*, ss. 5-19.

¹³ Peter Stravinskias, *a.g.e.*, s. 395. Hypostatic union ile ilgili geniş bilgi için bkz. John Lamont, “The Nature of Hypostatic Union”, *HeyJ*, XLVII (2006), pp. 16-25.

Physis; “mahiyet/doğa/tabiat” anlamına gelen bu terim ise ilahî ve insanî yön açısından en önemli kavramdır.

Prosoyon’a tarihsel kişilik; *Hypostatis*’e varlık ve *Physis*’e tabiat diyecek olursak; Chapman’ın yaptığına benzer şekilde¹⁴; İsa’nın Tanrısalsal ve insanî doğası arasındaki tartışmayı iki tabiatın keskin bir şekilde ayrıldığı Nestoryanizm bir tarafta; birliği savunan monofizitizm diğer uçta ve ortasında da diyofizitizm şeklinde bir sema ile ifade etmek mümkündür:

Nestorianizm: tek tarihsel kişilik – iki varlık – iki tabiat

Diyofizitizm: tek tarihsel kişilik – tek varlık – iki tabiat

Monofizitizm: tek tarihsel kişilik – tek varlık – tek tabiat

Doğu Roma İmparatorluğu, Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm

Graham Fuller *İslamsız Dünya* adlı kitabında Amerikalılara şu soruyu sorar: bir sabah kalktınız, İslam diye bir din yok, hiç olmadı. Dünya daha iyi ve daha barışçıl bir yer olur muydu? Cevabı “hayır”dır Fuller’in. Zira mesele sadece bir din meselesi değildir, Doğu ile Batı arasındaki tarihsel, kültürel, siyasî, ekonomik farklılıktır.¹⁵ İşte dinî ihtilafların tarihine bakıldığında da eğer bu unsurlar göz önüne alınmazsa, mesele sadece uçsuz bucaksız ve anlamsız teolojik tartışmalardan ibaretmiş gibi görülebilir. Bu durum Hıristiyanlık içindeki ayrılıklar için de fazlasıyla geçerlidir. Hıristiyanlık Kudüs’ten başlayarak dünyaya yayılmıştır ve siyasî, kültürel farklılıklar aradaki ihtilafların ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. İlk on asra bakacak olursak Doğu (İstanbul) ve Batı (Roma) arasında İmparatorluğun başkentleri olmaları hasebiyle farklılıktan öte bir rekabet mevcuttur. Bunun yanında bir de Doğu Roma içerisinde farklılıklar söz konusudur. Buradaki merkezlerin en önemlileri ise İskenderiye, Kudüs ve Antakya’dır.¹⁶

Roma ve İstanbul arasındaki çekişme sonuçta iki kilisenin kesin olarak ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Sorun tabii ki sadece Kutsal Ruh’un Baba’dan mı yoksa “Baba ve Oğuldan” mı çıktığı (*filioque*) sorunu değildir. Hıristiyan dünyasının liderliği meselesidir. Bunun

¹⁴ J. Chapman, “Monophysites and Monophysitism”.

¹⁵ Graham E. Fuller, *İslamsız Dünya*, çev. Hasan Kaya, İstanbul, 2010.

¹⁶ Hatta tarihte bu beş kilisenin (Roma, İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs) eşgüdümle tüm Hıristiyanları yönetmesi gerektiği şeklinde bir anlayış (*pentarchy*) da savunulmuştur. Bkz. William J. La Due, *The Chair of Saint Peter: A History of the Papacy*, Orbis Books, New York, 1999, s. 80.

dışında, az önce belirttiğimiz gibi, Doğu Roma'nın da bir "Doğu"su ve "Batı"sı vardır ve Doğu kiliseleriyle İstanbul arasındaki çekişmenin monofizitizmle çok yakından bir alakası mevcuttur. Kuzey Afrika söz konusu olduğunda ise Aryus ihtilafı İstanbul'a duyulan tepkinin ilk önemli tezahürü sayılabilir. Aryusçu tepkinin ardından da monofizitizm benzer bir işlev görmüştür. Aziz Atiya monofizit teolojinin bu tarafını şöyle ifade eder:

"Doğu'da monofizitizmin yükselmesine, Mısırlı koptlar öncülük etti. Bu öncülük, İmparator Jüstinyen (527-565) döneminde doğuğa ulaşan Bizans emperyalizmine karşı Mısır'da baş gösteren milliyetçi tepkinin ifadesi olarak anlaşılmalıdır."¹⁷

Hıristiyanlık tarihi içerisindeki önemi bir yana, İskenderiye Mısır medeniyetinin mirasçısı olması ve Antik Yunan'dan beri entelektüel canlılığı ile bilinen bir yerdir. İlk üç konsilde İskenderiye kilisesinin önemli bir ağırlığı vardır.¹⁸ Fakat Kadıköy Konsili ile Kopt Kilisesi İstanbul'la kopma noktasına gelmiştir. Kadıköy Konsili sadece monofizit düşüncenin mahkûm edilmesi bakımından değil, Bizans'ta din-devlet münasebetleri, Roma-İstanbul ve diğer Doğu Kiliseleri ile İstanbul arasındaki ilişkiler açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kadıköy Konsili öncesinde Papa I. Leo İstanbul Patriği Flavian'a Roma'nun görüşlerini içeren bir mektup göndermiştir ki, bu mektubun konsil kararları üzerinde önemli bir etkisi olduğu pek çok kişi tarafından dile getirilir. Özellikle Katoliklerin iddialarına göre konsilden çıkan "İsa'da, karışma, değişme ve bölünme olmaksızın, hem beşerî hem ilahî iki tabiat bulunduğu" kararı Leo'nun görüşlerini teyidden ibarettir.¹⁹ Fakat konsilde Roma ile İstanbul arasında önemli bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Bu da konsilin 28. kanonu ile ilgilidir ve Roma Kilisesi bu maddeyi asla kabul etmemiştir. Bu kanon, Roma'nun öneminin Leo'nun iddia ettiği gibi Petrus'tan değil imparatorluğun başkentliğini yapmış olmasından kaynaklandığını; İstanbul'un "Yeni Roma" olduğunu,

¹⁷ Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, s. 87.

¹⁸ Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, s. 73.

¹⁹ Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 52, 53; Leo'nun Eutyches' hakkında Flavian'a yazdığı bu mektubun metni için bkz. Tanner, *Decrees of Ecumenical Councils*, ss. 77-82.

dolayısıyla Roma ile İstanbul'un aynı statüde bulunduğunu söylemektedir.²⁰ Bu madde her iki kilise arasındaki güç mücadelesinin iyice açığa çıktığını göstermektedir ve aslında Roma'nın üstünlük iddiasına karşı İstanbul'un gösterdiği tepkiden ibarettir. Bu tepki sadece bununla kalmamış İstanbul Patriklerinin saygınlığını yükseltmek amacıyla İmparatorlara taç giydirme uygulamasının ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Konsilin yapıldığı 451 yılı, aynı zamanda İstanbul'da Patriğin ilk kez imparatora taç giydirdiği tarihtir. Kaldı ki konsilin bu kararı aynı zamanda İstanbul ile diğer Doğu kiliseleri arasında da sorun olmuştur. Zira bu karar ile İstanbul diğer kiliselerden üstün olduğunu ilan etmektedir. Hem üstünlük ilanı hem de monofizit görüşün mahkum edilmesi monofizit kiliseleri -tabiri caiz ise- çileden çıkarmıştır. Kadıköy kararları Antakya, Filistin ve Mısır'da din adamları ve halkın galeyanına neden olmuştur.²¹ Hatta bazılarına göre Kadıköy'deki bu kararlar İznik Konsili'nin İskenderiye ve Antakya lehine olan altıncı kararı açıkça çiğnenmiştir. Dolayısıyla monofizit Doğu Kiliseleri açısından aslında Kadıköy Konsili'ne karşı çıkmak İstanbul'un üstünlüğüne ve önceliğine karşı çıkmaktır.²² Aziz Atiye bunu "Mısır kilisesinin doğuşu" olarak niteler.²³ Kaldı ki, Kadıköy sonrasında Mısır'da daha sonra yaşanan gelişmeler, yani Dioscorus'un yerine İstanbul tarafından atanan patrik

²⁰ İlgili madde ve tartışmalar için bkz. George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara, 1981, s. 55; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İstanbul, 2005, s. 41. Kadıköy Konsili sonrası Hıristiyan teolojisi konusunda bkz. Aaron Riches, "After Chalcedon: The Oneness of Christ and the Dyothelite Mediation of His Theandric Unity", *Modern Theology*, 24:2 April 2008, ss. 199-224.

²¹ Atiye, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, s. 813. Şu hususu da hatırla tutmak gerekir ki, Kadıköy Konsili sonuç itibarıyla İmparatorluğun topladığı bir konsildir ve konsiller steril ortamlarda herkesin görüşlerini özgürce ifade ettiği toplantılar değildir. II. Vatikan Konsili'ne kadar tüm konsillerde her zaman bir güç ve baskı ortamı mevcuttur. Bunun tipik örneğini Aziz Atiye, Efes Konsili örneğinde anlatır. Bkz. Atiye, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, s. 63.

²² G. Krüger, "Monophysitism", ss. 811-817.

²³ Bkz. Atiye, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, s. 75. Atiye'nin monofizit kopt inancını tarif edişi de dikkat çekicidir. Atiye "Koptlar, insani ve tanrısal olmak üzere İsa'nın iki doğasını açıkça kabul eder, ancak bu iki doğanın tek bir bünyede karışma, bozulma ve değişme olmadan mistik bir biçimde birleştiğine inanırlar" der (*a.g.e.*, s. 88.). Oysa bu tanım Kadıköy Konsili kararıyla neredeyse aynıdır ki, bu durum da herhalde meselenin teolojik yönünün çok da önemli olmadığını bir gösteresidir. Monofizit inancın Süryani Kilisesi ile ilişkisi hakkında bir çalışma için ise bkz. Turhan Kaçar, "Erken Bizans Döneminde Doğu: Süryani Monofizitliğinin

ve Koptların onu kabul etmeyerek kendi patriklerini seçmeleri ve sonraki süreç de vakıanın teolojik olmaktan ziyade siyasal tarafının ağır bastığını göstermektedir.²⁴

Bununla birlikte, İmparatorluğun tahıl ambarı olan Mısır ve Doğudaki diğer stratejik monofizit kiliseler Bizans için kolayca gözden çıkarılabilecek yerler değildir. Ayrıca teolojik farklılık siyasi ayrılmayı kolaylaştırıcı bir unsur olduğu gibi, bu tür karışıklıklar da imparatorluğun enerjisini harcamaktadır. Bu yüzden Kadıköy'ün yarattığı ötekileştirici ve baskıcı etki sonraki pek çok teşebbüsle giderilmeye çalışılmıştır. İmparator Zeno (474–491) bu ayrılığa son vermek ve belki de orta bir yol bulmak amacıyla İstanbul Patriği Acacius'un da yardımı ile 482'de Kadıköy Konsili kararlarını nispeten yumuşatan ve *Henotikon* adı verilen bir birleşme deklarasyonu yayınlar. Justinian (527–565) monofizitlerle Kadıköy Konsili kararlarını benimseyenleri uzlaştırma amacıyla, monofizit teolojinin azılı düşmanları olan, Antakya ekolünden üç yazarın eserlerinin (*tria kephálaia*) II. İstanbul Konsili'nde (553) resmen mahkûm edilmesini sağlar. Daha sonra Heraclius (610–641) söz konusu teolojik ayrılığa bir nihayet vermek için İstanbul Patriği Sergius'un da yardımıyla, monofizitizmi biraz daha yumuşatacak yeni bir formül olan *monoenergizm* (İsa'da iki tabiat fakat tek bir enerji bulunduğu) biçiminde bir fikir ortaya atar ve 638'de bu formülü içeren ve *Ecthesis* adıyla bilinen bir uzlaşma metni hazırlar. II. Constance (642–668) 648'de monofizitizmle ilgili her tür tartışmayı yasaklayan bir ferman olan *Typos*'u yayınlar. IV. Constantine (668–685) monofizitizm sorununu çözmek için altıncı ekümenik konsil olan III. İstanbul Konsili'ni (680–681) toplar. Konsilde *monotelitizm* (İsa'da iki tabiat fakat tek irade bulunduğu iddiası) ve *monoenergizm* mahkum edilir. Fakat monofizit ayrılığı gerek monofizitizmi revize veya mahkûm ederek, gerekse Batı'ya monofizitizmi kabul ettirmek suretiyle çözmeye çalışan bu girişimlerden hiçbiri başarılı olamamıştır.²⁵

VII. yüzyıla gelindiğinde Bizans ve Doğu kiliselerinin kaderini değiştiren İslam fetihleri başlar. 635'te Şam, 642'de İskenderiye

---

Doğuşu", I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu, Şanlıurfa, 2006, 106-118.

²⁴ Bkz. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, s. 89 vd.

²⁵ Bu uzlaştırma çabaları ile ilgili bkz. Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İstanbul, 2009, ss. 36-38.

Müslümanların hakimiyetine girer. İnanılmaz derecede hızlı ilerleyen İslam akınlarıyla Kudüs dahil Doğu Akdeniz tamamen Müslümanların eline geçmiştir. 663 yılında Anadolu'da beliren İslam Orduları 674'ten itibaren İstanbul surlarına dayanır.²⁶ Hıristiyan yazarların da itiraf ettiği üzere, İslam fetihleri, kendi inançlarını yaşama bakımından Doğu Kiliselerine bir rahatlık getirmiştir. Bunun en tipik örneklerinden biri monofizit teolojinin kalelerinden biri olan İskenderiye'dir. İslam fethi sonrası Koptlar İstanbul'un atadığı patriğin tahakkümünden kurtulmuş kendi patriklerini seçebilmiş ve inançlarını serbestçe yaşama, hatta kendi dillerini konuşabilme özgürlüğüne kavuşmuşlardır.²⁷

Monofizit ayrılığın daha sonraki dönemlerdeki en önemli etkilerinden biri ise Bizans'ta VIII. ve IX. yüzyıllarda yaşanan ikonoklazm krizidir. Bizans içerisindeki Doğu- Batı farklılaşmasının en önemli nedeni (veya sonucu) olan inanç farklılıklarının, aslında uzun dönem önemli krizlere ve ayrılıklara neden olan monofizitizme dayandığı görülür. Meyendorf, "ikonoklazm krizi V., VI. ve VII. yüzyıllarda Doğu Hıristiyanlığını bölen kristolojik tartışmalarla yakından alakalıdır"²⁸ derken monofizitizmi kastediyor olmalıdır. Pek çok yazar ikonoklazm sürecinde güçlü bir monofizit etki görür. Zira o zamanlar Doğu'da Grekçe konuşmayan Hıristiyanların neredeyse tamamı monofizittir. III. İstanbul Konsili (681) ikonoklazm sürecini hazırlayıcı bir etkiye sahiptir. Zira monofizitizmin kalelerinden biri olan Ermeniler arasından gelip imparatorluk tacını ele geçiren Philippikos Barnades (711-713) monofizit düşünceleri mahkûm eden III. İstanbul Konsiline olan düşmanlığını gizlemiştir. İkonoklazmın ilk işaretleri de onun döneminde ortaya çıkar. Barnades'in emriyle imparatorluk sarayından başlayarak adı geçen

²⁶ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 115 vd. Bizans'ın Müslümanlarla ilişkileri konusunda müstakil bir çalışma için bkz. Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul, 2003.

²⁷ Bkz. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, ss. 99-104. Atiya burada ayrıca İskenderiye kütüphanesinin Hz. Ömer'in emriyle Amr ibnü'l-As tarafından yakıldığı rivayetin temelsiz olduğunu dile getirir ve o dönem kaynaklarının hiç birinde geçmeyen ve fetihden altı asır sonra ortaya çıkmış bu rivayetin reddedilmesi gerektiğini ifade eder. Bkz. *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, s. 100, 101.

²⁸ John Meyendorf, *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes*, Fordham University Press, New York, 1974, s. 42.

konsili resmeden tasvirler ve konsil kitabesi kaldırılıp yerine imparatorun ve konsilde mahkûm edilen monofizit Patrik Sergius'un resimleri konur.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Zeno'dan IV. Constantine'e kadar tüm imparatorlar, imparatorlukta dinî bir bütünlük istemektedirler ve bunun önündeki en büyük engel de monofizitlerdir. Bir başka deyişle monofizitizm Suriyeliler, Koptlar, Etiyopyalılar ve Ermenilerin Bizans İmparatorluğuna bağlılıklarını zayıflatmakta ve bunları imparatorluğa yabancılaştırmaktadır. Kendi kökenleri ve kişisel eğilimleri bir yana, III. Leo ve V. Constantine Anadolu'daki askerî potansiyelden faydalanmak için, kendilerini bunların geleneklerine pirim vermek zorunda hissetmişlerdir. Bu bölgelerin insanlarında ise Bizans Kilisesinin bozulmuşluğuna dair kuvvetli bir inanç mevcuttur. Hatta bazılarına göre III. Leo, Müslümanlar ve Doğu Hıristiyanlarıyla yakınlaşmasının önündeki en önemli engel olarak gördüğü için ikonlara saldırmıştır. Bu engeli ortadan kaldırmanın, bunların imparatorluğa bağlılıklarını veya onun egemenliğine girmelerini kolaylaştıracağını düşünmüştür ki, zaten Leo'nun nihaî amacı "inanç bakımından kenetlenmiş bir halk üzerinden sınırsız bir güce ulaşmaktır." Bununla birlikte tıpkı monofizit teolojisiyle uzlaşma çabaları gibi ikonoklazm süreci de, hem Roma hem de İstanbul anlamında Batı Kiliselerinin lehine sonuçlanmıştır.²⁹

Sonuç

Görüldüğü üzere monofizitizm sorunu (ya da ayrılığı) olarak adlandırılan meselenin teolojik ve siyasi iki önemli yönü söz konusudur. Teknik (teolojik) olarak sorun enkarnasyon öğretisinden, yani Tanrı'nın insan biçiminde yeryüzüne geldiği anlayışından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tartışmanın özünde tarihsel İsa ile teolojideki İsa'nın nasıl telif edileceği problemi yatmaktadır. Tanrı ontolojik olarak insandan farklı bir varlık olduğuna göre insanla aynı bedende nasıl bulunuyor? İsa'da insani ve ilahi tabiatın ayrı ayrı bulunduğunu savunan diyofizit görüşün aksine monofizitler beşer tarafın başlangıçta bulunduğu, fakat sonradan bu insani yönün ilahi tabiatın içinde kaybolduğuna inanmışlardır.

²⁹ İkonoklazm krizi ve monofizitizm ile ilişkisi konusunda bkz. Bekir Zakir Çoban, "Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII/4 (2008), ss. 117-145.

Bununla birlikte “monofizit ayrılıkçılık” sadece teolojik bir ayrılık değildir. Mesele siyasi ve sosyo-kültürel unsurları da bünyesinde barındırmaktadır. Doğu Roma İmparatorluğu’ndaki merkez-çevre gerginliği göz önüne alınmadan “monofizit ayrılıkçılık” tam olarak izah edilemez. Zira Koptlar başta olmak üzere imparatorluğun taşrasındaki pek çok Hıristiyan topluluk kendilerinin ve kiliselerinin İstanbul tarafından adeta sömürüldüğü veya ikinci plana itildiği yönünde bir hissiyata sahiptir. Bu durum onların monofizit anlayışı teolojik mahiyetinden öte adeta varoluş mücadelesinin bir aracı olarak görmelerine neden olmuştur. Diğer yandan bu tür bir farklılaşma belki de doğaldır. Çünkü İstanbul ile monofizitlerin yaşadığı bölgeler tarihsel ve kültürel geçmişleri, siyasi beklentileri ve dindarlık anlayışları açısından farklı dünyalardır. Nihayetinde keskin bir ihtilaf halini alması Kadıköy Konsili sonrasında gerçekleşse de monofizitizm sorunu sadece o dönemle sınırlı kalmayıp sonraki yüzyıllarda - ikonoklazm krizi gibi - birçok tartışmada etkili bir rol oynamıştır. İmparatorların çeşitli vesilelerle giriştikleri uzlaştırma çabaları sonuç vermemiş ve sorun günümüze dek çözülemeyen bir ihtilaf olarak gelmiştir.

Kaynakça

- Atiya, Aziz S., *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, çev. N. Hiçyılmaz, İstanbul, 2005.
- Aydın, Mehmet, “Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hıristiyan İtizalleri”, *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 5 (1982), ss. 141-156.
- Avcı, Casim, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul, 2003.
- Chapman, J., “Monophysites and Monophysitism”, *The Catholic Encyclopedia*, New York: Robert Appleton Company, Retrieved May 11, 2013 (<http://www.newadvent.org/cathen/10489b.htm>).
- Çoban, Bekir Zakir, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İstanbul, 2009.
- _____, “Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII/4 (2008), ss. 117-145.
- Erdem, Mustafa, “Monofizit Kiliselerinde Din Anlayışı (Kıpti Kilisesi Örneği)”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-II (Sempozyum: 20-21 Kasım 1998, Konya)*, Ankara, 2000, ss. 89-97.
- Frend, W.H.C., “Monophysitism”, *Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, MacMillan Publishing, New York, 1987, vol. 10, ss. 66-68.
- Gündüz, Şinasi, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara, 2001.
- Kaçar, Turhan, “Erken Bizans Döneminde Doğu: Süryani Monofizitliğinin Doğuşu”, *I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, Şanlıurfa, 2006, ss. 106-118.
- Krüger, G., “Monophysitism”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James

- Hastings, Edinburg, 1994, vol. 8, ss. 811-817.
- Kutsal Kitap*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2001.
- La Due, William J., *The Chair of Saint Peter: A History of the Papacy*, Orbis Books, New York, 1999.
- Lamont, John, "The Nature of Hypostatic Union", *HeyJ*, XLVII (2006), ss. 16-25.
- Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İstanbul, 2005.
- Luce, A. A., *Monophysitism: Past and Present*, London, 1920.
- Meyendorf, John, *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes*, Fordham University Press, New York, 1974.
- Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara, 1981.
- Riches, Aaron, "After Chalcedon: The Oneness of Christ and the Dyothelite Mediation of His Theandric Unity", *Modern Theology*, 24: 2 April 2008, ss. 199-224.
- Roey, A. Van – Allen, P., *Monophysite Texts of the Sixth Century*, Leuven, 1994.
- Rubenstein, Richard L., *İsa Nasıl Tanrı Oldu*, çev. Cem Demirkan, İstanbul, 2004.
- Stravinskas, Peter, "Apollinarianism", *Catholic Dictionary*, Huntington, 1993, s. 77.
- Tanner, Norman P., *Decrees of Ecumenical Councils*, Sheed & Ward, Washington, 1990.

